

УДК 338.22.01.

ДОСЛІДЖЕННЯ ПОЗИЦІЙ УКРАЇНИ У МІЖНАРОДНИХ ІННОВАЦІЙНИХ РЕЙТИНГАХ<http://orcid.org/0000-0002-5117-9990>

Псарьова Ірина Сергіївна, доцент кафедри економіки підприємств, к.т.н., доцент, Державний вищий навчальний заклад «Приазовський державний технічний університет», м. Маріуполь, e-mail: psareva.irina72@gmail.com, тел: +380985779457

Аріхбаєва Світлана Вікторівна, студентка групи ЕП-18-М, Державний вищий навчальний заклад «Приазовський державний технічний університет», м. Маріуполь, e-mail: sveta.konfeta013@gmail.com, тел: +380678553298

Irina Psareva, Associate Professor of the Department Economics of Enterprises, State Higher Educational Establishment «PRIAZOVSKYI STATE TECHNICAL UNIVERSITY», Mariupol, e-mail: psareva.irina72@gmail.com, tel: +380985779457

Arikhbaieva Svitlana, student EE-18-M, State Higher Educational Establishment «PRIAZOVSKYI STATE TECHNICAL UNIVERSITY», Mariupol, e-mail: sveta.konfeta013@gmail.com, tel: +380678553298

I. Psareva, S. Arikhbaieva, A study of the position of Ukraine in international innovation rankings.

The key to sustainable economic development in modern market conditions with the continuous growth of customer needs and competition for the best position in the market is to ensure the innovative orientation of enterprises, long-term assistance to the country's economic, social and cultural growth. That is why most developed countries choose the intensive path of development, which is carried out by the leading role of scientific and technological progress and the accumulation of intellectual capital. Today in Ukraine, an extensive type of development can be traced, which to some extent is combined with intensive. In order for the state to switch to a predominantly intensive development path, it is necessary to create conditions for improving innovation and investment activity. To assess the current state of innovation in the country, the paper presents the results of an analysis of international innovation ratings. A comparison of innovative indicators of Ukraine and countries that are actively realizing their innovative potential has been carried out. It has been revealed that the leading countries in these indices occupy leading positions in the ranking of countries in terms of gross national income per capita. It has been proved that the existing financial mechanism for stimulating innovation in Ukraine is rather passive, which is reflected in a decrease in the share of the volume of sold innovative products, the slow pace of the introduction of new technologies, especially material and energy saving. The value of the innovative factor of the country's development for successful integration into the European economic community has been substantiated. The necessity of introducing innovations at industrial enterprises of Ukraine has been considered. The analysis shows that the most important aspect for maintaining competitive positions in the modern market is to increase the country's innovative activity. In order to increase the efficiency of the entire scientific, technical and innovation system of Ukraine and implement effective reforms to overcome negative phenomena in the economy, it has been proposed to develop a national anti-crisis strategy, one of the directions of which will be to increase the competitiveness of the Ukrainian economy and strengthen its innovative character.

Псарьова І. С., Аріхбаєва С. В. Дослідження позицій України у міжнародних інноваційних рейтингах.

Запорукою сталого економічного розвитку в сучасних ринкових умовах при безперервному зростанні потреб споживачів та конкурентній боротьбі за кращу позицію на ринку є забезпечення інноваційної орієнтації підприємств, що сприяє у довгостроковій перспективі економічному, соціальному та культурному зростанню країни. Саме тому більшість розвинутих держав обирає інтенсивний шлях розвитку, що забезпечується провідною роллю науково-технічного прогресу та накопиченню інтелектуального капіталу. На сьогодні в Україні простежується екстенсивний тип розвитку, який деякою мірою поєднується з інтенсивним. Щоб державі перейти на переважно інтенсивний шлях розвитку, необхідно створити умови для покращення інноваційно-інвестиційної діяльності. Для оцінки поточного стану інноваційної діяльності в країні у роботі представлені результати аналізу міжнародних інноваційних рейтингів. Проведено порівняння інноваційних показників України та держав, які активно реалізують свій інноваційний потенціал. Виявлено, що країни-лідери за цими індексами займають провідні позиції у рейтингу країн за рівнем валового

національного доходу на одну особу. Доведено, що існуючий фінансовий механізм стимулювання інноваційної діяльності України є достатньо пасивним, що відображається на зменшенні частки обсягу реалізованої інноваційної продукції, повільних темпах впровадження нових технологій, особливо матеріало- та енергозберігаючих. Обґрунтовано значення інноваційного чинника розвитку країни для успішної інтеграції у європейське економічне співтовариство. Розглянута необхідність впровадження інновацій на промислових підприємствах України. Проведений аналіз доводить, що найважливішим аспектом для утримання конкурентних позицій на сучасному ринку є збільшення інноваційної активності країни. З метою підвищення ефективності роботи всієї науково-технічної та інноваційної системи України та здійснення дієвих реформ для подолання негативних явищ в економіці запропоновано розробити національну антикризову стратегію, одним з напрямків якої буде підвищення конкурентоспроможності української економіки, посилення її інноваційного характеру.

Псарева И. С., Арихбаева С. В. Исследование позиций Украины в международных инновационных рейтингах.

Залогом устойчивого экономического развития в современных рыночных условиях при непрерывном росте потребностей клиентов и конкурентной борьбе за лучшую позицию на рынке является обеспечение инновационной ориентации предприятий, содействие в долгосрочной перспективе экономическому, социальному и культурному росту страны. Именно поэтому большинство развитых государств выбирает интенсивный путь развития, который осуществляется ведущей ролью научно-технического прогресса и накоплением интеллектуального капитала. На сегодня в Украине прослеживается экстенсивный тип развития, который в определенной степени сочетается с интенсивным. Чтобы государству перейти на преимущественно интенсивный путь развития, необходимо создать условия для улучшения инновационно-инвестиционной деятельности. Для оценки текущего состояния инновационной деятельности в стране в работе представлены результаты анализа международных инновационных рейтингов. Проведено сравнение инновационных показателей Украины и государств, которые активно реализуют свой инновационный потенциал. Выявлено, что страны-лидеры по этим индексам занимают ведущие позиции в рейтинге стран по уровню валового национального дохода на душу населения. Доказано, что существующий финансовый механизм стимулирования инновационной деятельности Украины является достаточно пассивным, что отражается на уменьшении доли объема реализованной инновационной продукции, медленных темпах внедрения новых технологий, особенно материало- и энергозберігаючих. Обосновано значение инновационного фактора развития страны для успешной интеграции в европейское экономическое сообщество. Рассмотрена необходимость внедрения инноваций на промышленных предприятиях Украины. Проведенный анализ показывает, что важнейшим аспектом для удержания конкурентных позиций на современном рынке является увеличение инновационной активности страны. С целью повышения эффективности работы всей научно-технической и инновационной системы Украины и осуществление действенных реформ для преодоления негативных явлений в экономике предложено разработать национальную антикризисную стратегию, одним из направлений которой будет повышение конкурентоспособности украинской экономики, усиление ее инновационного характера.

Постановка проблеми. Характерною ознакою професійного уряду країни є довгострокова стратегія з приводу забезпечення економічного і технологічного розвитку, з урахуванням відповідних моделей екологічної та соціальної сфер, а одним з головних розділів цієї стратегії повинен бути присвячений переходу до інноваційної моделі сталого розвитку України. Одним з критеріїв вдалої роботи державних службовців у цьому напрямку є успішна позиція країни на світовій арені, що відображається на поліпшенні її місця у міжнародних інноваційних рейтингах. Аналіз результатів цих досліджень дозволить оцінити стан інноваційної діяльності в Україні.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Серед науковців аналізом динаміки показників України у різноманітних міжнародних рейтингах займалися А. А. Гальчук, О. І. Марченко, Ю. В. Рожко, Л. В. Лях, О. В. Попело та інші. Незважаючи на зростання кількості досліджень у цьому напрямку, міжнародні організації щорічно публікують свої звіти, присвячені особливостям інноваційного розвитку країн, які є базою для подальшого глибшого аналізу.

Метою статті є визначення стану інноваційної діяльності в Україні на основі міжнародних рейтингів.

Результати дослідження. В Україні за даними Світового банку у 2018 році валовий національний дохід у розрахунку на одну особу по методу Атласа склав 2660 доларів США [1]. Тобто Україна посідає 136 місце за одним з ключових показників економічного

розвитку, який характеризує продуктивність праці. За класифікацією Світового банку, Україну можна віднести до країн із середнім рівнем доходу на душу населення, але рівень показників її розвитку суттєво відрізняється від середнього рівня по країнах з розвинутою ринковою економікою (рис. 1). Наприклад, більше як 50 років знадобиться українській державі, щоб досягти рівня доходів сьгоднішньої Польщі при збереженні наявних темпів економічного зростання, згідно з економічним оглядом Світового банку для України.

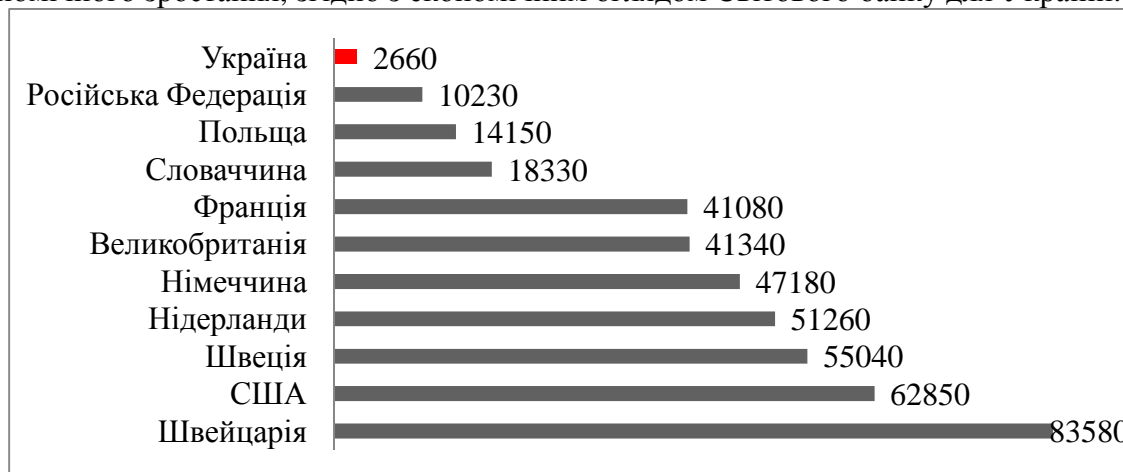


Рис. 1. Рейтинг країн за рівнем валового національного доходу на одну особу у доларах США у 2018 році (за даними Світового банку)

Країни-лідери за цим індексом зорієнтовані на активність в інноваційній діяльності, з добре врівноваженими складовими сталого розвитку: економічною, екологічною і соціальною. Уряд цих країн ефективно забезпечує реалізацію державних програм, вони спрямовують значну частку свого ВВП на дослідження та розвиток нових технологій, що будуть здатні розв'язати екологічні проблеми людства, а також забезпечити енергоефективність, енергоощадження, створити високоінтелектуальні робочі місця.

Стратегічним завданням нашої країни в контексті підписання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС стає її реальна інтеграція до європейського економічного простору, але попри поступовому поглибленню відносин між сторонами, країна не підвищила свої якісні показники розвитку навіть до середнього рівня групи країн, в яку вона прагне інтегруватися. Політика декларативної європеїзації свідчить про низьку ефективність управління, перевагу піар-популізму та пропаганди, що є причиною багатьох кризових явищ: імітаційний характер управління, нехтування національними інтересами України під тиском впливових партнерів, зайва політизація проблем, корупція державних органів й посадових осіб, поглиблення технологічної відсталості. Це зумовлює причини втрати країною своїх позицій на найбільш динамічних ринках високотехнологічних товарів і послуг, незважаючи навіть на наявність її значного наукового потенціалу та досвід створення технологічно складної продукції.

Сьогодні Україна потребує принципово нових підходів до державного управління, тому саме перехід до інноваційної моделі сталого розвитку – це об'єктивний варіант розвитку, що за умови наявності політичної волі призведе до довгоочікуваних позитивних результатів. З метою подолання негативних явищ в економіці потрібно розробити національну антикризову стратегію, одним з напрямків якої є підвищення конкурентоспроможності української економіки, посилення її інноваційного характеру.

Багато експертів на міжнародному рівні широко застосовують інтегральну оцінку змісту інноваційної діяльності країни. Україна представлена у таких міжнародних індексах як Глобальний індекс інновацій, Індекс інновацій Bloomberg, Глобальний індекс конкурентоспроможності та Індекс простоти ведення бізнесу.

З 2007 експертами Паризької школи INSED, Бостонської консалтингової групи, Національної асоціації виробників публікується щорічно глобальне дослідження, яке

визнано найбільш всебічним щодо визначення рівня інноваційності в країнах – Глобальний індекс інновацій (The Global Innovation Index, GII). Глобальний індекс інновацій налічує 80 детальних показників, які цілісно та всеохопно характеризують 129 економік у 2019 році. Фахівці у дослідженні відображають як комерційні результати інноваційної діяльності в країнах, так і активність урядів у стимулюванні інноваційної діяльності, що дозволяє визначити успішність стратегії розвитку країни, її сильні та слабкі сторони [2]. GII сьогодні є орієнтиром для розробки державних програм, оцінкою ключових тенденцій на інноваційному ринку для бізнес-лідерів та комплексним аналітичним матеріалом для вчених та інших зацікавлених сторін. Даний індекс оцінює інноваційний прогрес країн, що дозволяє визначити країни-лідери світу та країни, які потребують негайного переосмислення свого плану через низьку інноваційну активність. Перша п'ятірка в даному рейтингу у 2019 виглядає наступним чином: Швейцарія, Швеція, США, Нідерланди та Великобританія.

Україна у загальному рейтингу посіла 47 місце, отримавши 37,40 балів за шкалою від 0 до 100, хоча у 2018 мала кращі позиції – 43 місце.

Найгірші позиції країна у 2019 році має за індикаторами «Екологічна стійкість» - 120 місце, «Політичне середовище» - 110 місце, «Інвестиції» та «Бізнес середовище» – 115 та 99 місця відповідно, хоча відстає від розвинених країн світу й за багатьма іншими показниками.

В той же час країни Європейського союзу займають провідні позиції ІСІ 2019, що свідчить про ефективну інноваційну політику ЄС (рис. 2).

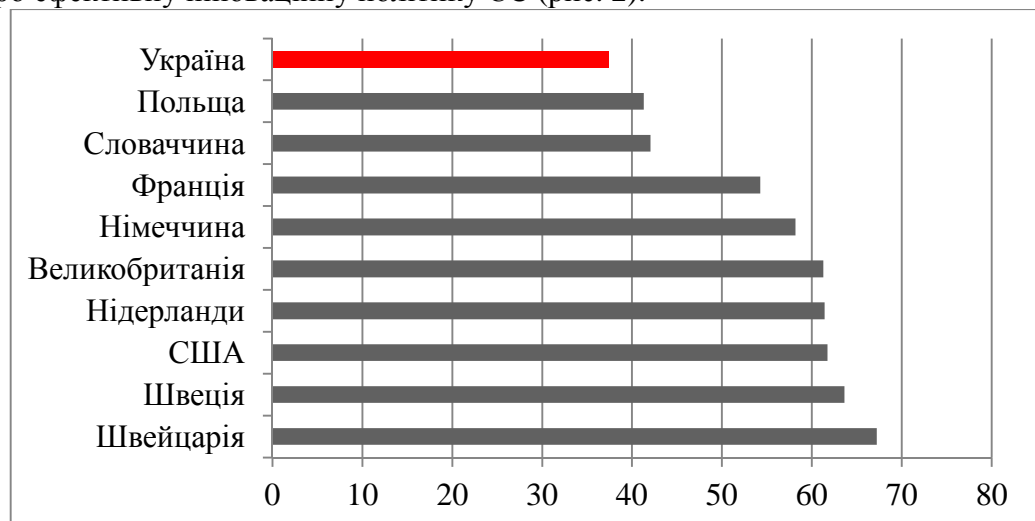


Рис. 2. Індеси країн згідно з Глобальним індексом інновацій 2019

Інформаційне агентство Bloomberg опублікувало у 2019 році черговий щорічний рейтинг найбільш інноваційних економік світу – Індекс інновацій Bloomberg (Bloomberg Innovation Index, BII), що відображає прихильність країн до нових досягнень в різних сферах науки і її практичного застосування в житті громадян [3]. Методологія, яку застосовують експерти Bloomberg, передбачає аналіз країн за 7 індикаторами.

Україна випала з топ-50 даного рейтингу у 2019 році, погіршивши свої позиції порівняно з попереднім роком, зайняла 53 місце з 60 із результатом у 48,05 балів зі 100. Найнижчі бали держава отримала за такими показниками: технологічні можливості (60 місце), витрати на дослідження і розробки (54 місце), продуктивність праці (56 місце), що є відображенням низького рівня застосування технологій, а також свідчить про переважання виробництва товарів з низькою доданою вартістю.

Тенденції інноваційної діяльності останніх років можна оцінити за допомогою Глобального індексу конкурентоспроможності (The Global Competitiveness Index), за глобальним дослідженням Всесвітнього економічного форуму [4]. Автори дослідження підкреслюють, що конкурентоспроможність країни можна визначити як її здатність в

середньостроковій перспективі забезпечувати стабільні темпи економічного зростання. Більш високий рівень добробуту будуть мати громадяни тих країн, в яких будуть забезпечуватися високі показники національної конкурентоспроможності. 113 змінних, що вираховуються у процесі дослідження, об'єднують у 12 індикаторів: якість інститутів, інфраструктура, макроекономічна стабільність, здоров'я і початкова освіта, вища освіта і професійна підготовка, конкурентоспроможність підприємств, інноваційний потенціал та інші. У рейтингу Україна у 2019 посіла 85-те місце зі 141, із результатом у 57 балів. Основний регрес зафіксовано у сфері фінансових систем, сфері охорони здоров'я, показники впровадження інформаційно-комунікаційних технологій.

За методологією Світового банку на основі аналізу нормативно-правових актів, регулюючих підприємницьку діяльність, а також статистичних даних щодо регулювання бізнесу у загальному доступі з 2002 року щорічно розраховується Індекс простоти ведення бізнесу (Ease of Doing Business Index) [5]. Дослідження побудоване на визначенні 10 індикаторів, має за мету дати об'єктивну оцінку нормам, що регулюють підприємництво на національному рівні, забезпечити їх дотримання у країнах, що аналізуються, а також в окремих містах на субнаціональному та регіональному рівнях. Україна покращила свої позиції у рейтингу і зайняла 71 місце із результатом 68,25 бали зі 190 країн, що були досліджені. Дослідники Світового банку повідомляють про погіршення Індексу простоти ведення бізнесу за такими критеріями, як: система сплати податку, реєстрація бізнесу, доступ до електроенергії, доступ до кредиту, вирішення неплатоспроможності. Показниками успішних реформ у сфері регулювання бізнесу є підвищення загального рангу через покращення показників захисту міноритарних акціонерів, спрощення отримання дозволів на будівництво, вдосконалення міжнародної торгівлі.

Стан інноваційної активності в Україні за 2013-2019 рр. можна визначити за допомогою міжнародних рейтингів, що будуть індикаторами ефективності роботи всієї науково-технічної та інноваційної системи України за даний період (табл.1)

Таблиця 1. – Україна у світових рейтингах з 2013 по 2019 рр.

Показник	Місце України						
	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Глобальний індекс інновацій	71	63	64	56	50	43	47
Індекс інновацій Блумберг	42	49	33	41	42	46	53
Глобальний індекс конкурентоспроможності	84	76	79	85	81	83	85
Індекс простоти ведення бізнесу	137	112	96	83	80	76	71

Отже, Україна покращувала свої позиції у Глобальному індексі інновацій на протязі періоду з 2013 року по 2018 рік, в якому вона зайняла рекордне 43 місце, а потім у 2019 втратила одразу 4 позиції. За Індексом інновацій Bloomberg Україна входила у топ-50 у 2013-2018 рр., погіршивши свій результат у 2019 на 7 позицій. Глобальний індекс конкурентоспроможності виділяється позитивним успіхом України, хоча за період 2018-2019 року спостерігається погіршення показників. Стійкий прогрес країни відображає Індекс простоти ведення бізнесу, який показує позитивні результати змін в Україні: країна зросла зі 137 антирекордного місця у 2003 до 71 місця у 2019 році.

В Україні частка промислових підприємств, які впроваджують новітні технології, за даними Держстату України [6], склала у 2018 році 15,6 %, а найбільшого свого значення показник досягнула у 2016 році – 16,6%. Також саме у 2016 було впроваджено найбільше нових технологічних процесів і виробництв інноваційних видів продукції за період з 2000 по 2018 рр. (рис. 3).

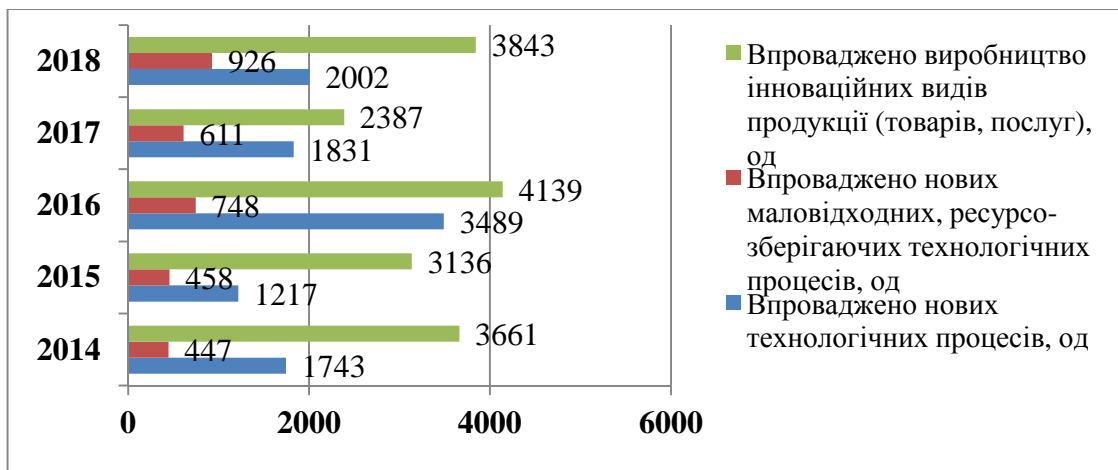


Рис. 3. Впровадження інновацій на промислових підприємствах України у 2014-2018 рр. (побудовано за даними Державної служби статистики [6])

Представлені дані на рис. 3 свідчать про те, що відбувається повільні зміни на шляху впровадження нових технологій, особливо матеріало- та енергозберігаючих, які не відповідають у достатній мірі потребам сучасного етапу розвитку країни.

У середньому за період з 2014 по 2018 рік частка інноваційно-активних підприємств складала майже 15%. Для порівняння, за даними Євростату [7], в ЄС близько половини підприємств (51%) повідомили про інноваційну діяльність протягом 2014-2016 років, що перевищує український показник у 3,3 рази. У період 2014-2016 років найнижчі частки підприємств з інноваційною активністю були зафіксовані у Румунії – 10%, Польщі – 22%, Болгарії та Угорщині - 27% та 29% відповідно.

Отже, існуючий фінансовий механізм стимулювання інноваційної діяльності України є достатньо пасивним, що струмує покращення економічних показників України та її інтеграцію у європейське економічне співтовариство. Спостерігається з 2007 по 2018 рік зменшення частки обсягу реалізованої інноваційної продукції (товарів, послуг) у загальному обсязі реалізованої продукції (товарів, послуг) промислових підприємств з 6,7% до 0,8%, що відображає низьку результативність інноваційної діяльності.

На основі проведеного дослідження, стан інноваційної діяльності в Україні важко вважати задовільним, що активізує потребу досліджень з цієї теми.

Враховавши значний позитивний досвід країн-членів ЄС на шляху інноваційного розвитку, Україна має розробити для вітчизняних підприємств для досягнення конкурентного статусу європейських компаній державні програми, що повинні мати наступні стратегічні цілі: виведення на новий рівень якості науково-дослідної бази, розвиток промислових та високоефективних технологій, вирішення соціально-економічних питань. За час співпраці з 2015 року Україна отримала від Європейського Союзу, а також від країн-членів ЄС близько 18 млрд. євро допомоги [6], що свідчить про надійність європейських партнерів, які виступають країнами-донорами в частині залучення ресурсів щодо реформування широкого спектру сфер соціально-економічного розвитку України та євроінтеграції. Станом на сьогодні пріоритетними секторами співпраці між обома сторонами залишаються економічний розвиток і торгівля, урядування та громадянське суспільство, енергетика та енергоефективність, соціальна інфраструктура та послуги, транспорт та інфраструктура, аграрний сектор, банківський та фінансовий сектор, національна безпека та оборона, комунікації та ІКТ, відновлення Донбасу та ВПО, охорона здоров'я, ядерна безпека [7].

Висновки. Для України, яка знаходиться під впливом глобальних тенденцій і перебуває в пошуку свого шляху, запорукою сталого економічного розвитку в сучасних ринкових умовах при безперервному зростанні потреб споживачів та конкурентній боротьбі за кращу позицію на ринку має стати забезпечення інноваційної орієнтації

підприємств, що сприяє зростанню країни по інтенсивному шляху у довгостроковій перспективі. Проведений аналіз свідчить, що уряд країни здійснює певні реформи, що покращують стан інноваційної діяльності, але поки що перехід до інноваційної моделі сталого розвитку здійснюється повільними темпами.

Список використаних джерел:

1. Валовий національний дохід на душу населення 2018 року, метод Атласу та PPP – Світовий банк [Електронний ресурс] /. – Режим доступу: <https://databank.worldbank.org/data/download/GNIPC.pdf>
2. Глобальний індекс інновацій (ГІІ) 2019: створення здорового життя – майбутнє медичних інновацій – Глобальний індекс інновацій [Електронний ресурс] /. – Режим доступу: <https://www.globalinnovationindex.org/Home>
3. Це найбільш інноваційні країни світу – Блумберг [Електронний ресурс] /. – Режим доступу: <https://www.bloomberg.com/news/articles/2019-01-22/germany-nearly-catches-korea-as-innovation-champ-u-s-rebounds>
4. Звіт про глобальну конкурентоспроможність – Всесвітній економічний форум [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www3.weforum.org/docs/WEF_TheGlobalCompetitivenessReport2019.pdf
5. Індекс простоти ведення бізнесу – Група Світового банку [Електронний ресурс] /. – Режим доступу: https://espanol.doingbusiness.org/content/dam/doingBusiness/media/Annual-Reports/English/DB2019-report_web-version.pdf
6. Держстат України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
7. Обстеження інновацій у громаді: останні результати – Євростат [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-eurostat-news/-/DDN-20190312-1>

References (BSI):

1. "Gross national per capita income in 2018, Atlas and PPP method - World Bank", ["Valovij nacional'nyj dohid na dushu naseleennja 2018 roku, metod Atlasu ta PPP – Svitovij bank"], [electronic resource] , available at: <https://databank.worldbank.org/data/download/GNIPC.pdf>
2. "Global Innovation Index (GII) 2019: Creating a Healthy Life - The Future of Medical Innovation - Global Innovation Index", ["Global'nyj indeks innovacij (GYI) 2019: stvorennja zdravogo zhyttja – majbutnje medychnyh innovacij – Global'nyj indeks innovacij"], [electronic resource], available at: <https://www.globalinnovationindex.org/Home>
3. "These are the most innovative countries in the world - Bloomberg", ["Ce najbil'sh innovacijni kra'i'ny svitu – Blumberg"], [electronic resource] available at: <https://www.bloomberg.com/news/articles/2019-01-22/germany-nearly-catches-korea-as-innovation-champ-u-s-rebounds>
4. "Global Competitiveness Report - World Economic Forum", ["Zvit pro global'nu konkurentospromozhnist' – Vsesvitnij ekonomichnyj forum"], [electronic resource], available at: http://www3.weforum.org/docs/WEF_TheGlobalCompetitivenessReport2019.pdf
5. "Ease of Doing Business Index - World Bank Group", ["Indeks prostoty vedennja biznesu – Grupa Svitovogo banku"], [electronic resource], available at: https://espanol.doingbusiness.org/content/dam/doingBusiness/media/Annual-Reports/English/DB2019-report_web-version.pdf
6. "State Statistics Committee of Ukraine", ["Derzhstat Ukrai'ny"], [electronic resource], available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
7. "Community Innovation Survey: Recent Results - Eurostat", ["Obstezhennja innovacij u gromadi: ostanni rezul'taty – Jevrostat"], [electronic resource], available at: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-eurostat-news/-/DDN-20190312-1>

Keywords: international indexes; state of innovative activity; The Global Innovation Index; Bloomberg Innovation Index; The Global Competitiveness Index; Ease of Doing Business Index.

Ключові слова: міжнародні індекси; стан інноваційної діяльності; Глобальний індекс інновацій; Індекс інновацій Блумберг; Глобальний індекс конкурентоспроможності; Індекс простоти ведення бізнесу.

Ключевые слова: международные индексы; состояние инновационной деятельности; Глобальный индекс инноваций; Индекс инноваций Блумберг; Глобальный индекс конкурентоспособности; Индекс простоты ведения бизнеса.

Рецензент: Хаджинова О. В., Декан економічного факультету, д. е. н., професор кафедри «Фінанси і банківська справа», ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет», м. Маріуполь

Перевірено на плагіат системою:

<https://corp.eu.unicheck.com/similarity/report/9f1649d58f364cec88ffc3d2855a483d>